

ÇİFTÇİLERİN ATASI BOBO DEHKON'DAN TÜRK HALK MASALLARININ KAHRAMANI BOSTANCI DEDE'YE DÖNÜŞÜM

TRANSFORMATION FROM THE ANCESTOR OF FARMERS BOBO DEHKON INTO THE HERO OF TURKISH FOLK TALES BOSTANCI DEDE

Mariia EREN*

ÖZ: Türk folklor araştırmacısı P.N. Boratav pek çok halk masalı derleyip yayımlamıştır. Söz konusu masallar yapısı ve işlevleri açısından olduğu kadar içindeki mitolojik ve arkaik unsurlar açısından da değerlidir. "Zaman Zaman İçinde" kitabında Boratav'ın topladığı masallar arasında "Bostancı Dede" adlı bir halk masalı yer almaktadır. Bostancı Dede halk edebiyatında hiç değinilmemiş ve araştırılmamış bir karakterdir. Konuya ilişkin az bilgi olmasına rağmen çalışmamızda yabancı kaynaklar kullanılarak kısmen de karşılaştırmalı yönetime başvurulmuş Bostancı Dede figürü ele alınıp yorumlanmaktadır. Köken bakımından söz konusu karakterin Orta Asya'da bilinen İslâm öncesi tarımcılık kültürüne bağlı olan, zamanla ise veli statüsünü kazanan Bobo-Dehkon ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Monoteist İslâm dinini kabul eden Türkler Anadolu'ya geldiklerinde ise oralarda önceden yaşanan çeşitli karmaşık mitolojik anlayışlara rastlanmışlardır. Akdeniz ve Ege Denizi bölgelerine doğa güçlerini sembolize eden farklı tanrıları veren Batı Asya, Türklerin İslamlaşmış anlayışlarına da katkı sağlamış olabilir. Böylece diğer varlıklara karışık güçlü İslâm dini tarafından daha düşük yere indirilen Bostancı Dede demonik ve olumsuz nitelikleri kazanmıştır. Çalışmamızda Bostancı Dede'nin oluşumunu etkileyen imajlar, adı geçen karakterin özellikleri incelenmektedir. Bunun yanı sıra Rus halk edebiyatında tamamen aynı epizotları içeren masallar da değerlendirilip mukayese yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bostancı Dede, halk masalı, Bobo-Dehkon, tarımcılık kültürü, P.N. Boratav.

ABSTRACT: Turkish folklore researcher P.N. Boratav has compiled and published many folk tales. The tales in question are valuable not only in terms of their structure and functions, but also in terms of their mythological and archaic elements. Among the tales collected by Boratav in his book "Zaman Zaman İçinde", there is a folk tale called "Bostancı Dede". Bostancı Dede is a character that has never been mentioned or researched in folk literature. Although there is little information on the subject, in our study, the figure of Bostancı Dede is discussed and interpreted by using foreign sources and partly by applying the comparative method. In terms of origin, it has been determined that the character in question is related to Bobo-Dehkon, who was affiliated with the pre-Islamic agricultural cult known in Central Asia and gained the status of saint over time. When the Turks who accepted the monotheistic religion of Islam came to Anatolia, they encountered various complex mythological understandings that existed there before. Western Asia, which gave different gods symbolizing the forces of nature to the Mediterranean and Aegean Sea regions, may have also contributed to the Islamized

* Dr. Öğr. Üyesi-Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ankara/erenmariia@gmail.com (Orcid: 0000-0003-4834-450X)

understanding of the Turks. Thus, Bostancı Dede, who was mixed with other beings and was demoted by the powerful Islamic religion, acquired demonic and negative qualities. In our study, the images that influenced the formation of Bostancı Dede and the characteristics of the said character are discussed and interpreted. In addition, fairy tales with exactly the same episodes in Russian folk literature are also evaluated and compared.

Keywords: *Bostancı Dede, folk tale, Bobo-Dehkon, agricultural cult, P.N. Boratav.*

Giriş

1928 yılından itibaren Türk halk masallarının örneklerini derlemeye başlayan Pertev Naili Boratav'ın kalemine ait *Zaman Zaman İçinde* (2009) adlı kitap ilk defa 1953'te basılmıştır. 22 masal ile 21 tekerleme içeren bu kitapta "Bostancı Dede" (2009: 223-234) isimli masal yer almaktadır. Türkiye'de Türk halk edebiyatı ve mitoloji çalışmalarında Umay Günay, Bostancı Dede figüründen ve Fuzuli Bayat, masal karakteri Bostancı Dede'nin menşeiyle bağlantılı olan Bobo-Dehkon'dan kısmen bahsetmişlerdir. *Türk Mitolojik Sistemi 2* (2012) adlı kitabında Fuzuli Bayat Bobo-Dehkon'u Çiftçi Atası olarak değerlendirmektedir. Umay Günay (1983: 38) ise *Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar* adlı makalesinde Türk halk masallarında rastlanılan karakterler arasında yer alan Bostancı Dede'den de söz etmekte ve Ateşkâroğlan, İğci Baba ile birlikte "masal kahramanına daima kötülük eden yaratıklar arasında özel isimlerle anılan, ancak aynı fonksiyonları gören olağanüstü güçlere sahip insanlar" olarak açıkladığı 'özel kategori'ye dâhil etmektedir. Çalışma tespit niteliğindedir. Bostancı Dede ile ilgili kısımda daha çok kahramana ait özellikler açısından değil, aynı adı taşıyan masaldaki karakterin yaptıklarının üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte 2003 yılında Magdalena Sodzwiczny tarafından hazırlanan *Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri* adlı yüksek lisan tezinde Bostancı Dede masalı üzerine bazı hususlar açısından tahlil yapılmıştır. Adı geçen araştırmacıların yaptığı çalışmalar dışında konuya ilişkin başka araştırmalar bulunamamıştır. Rusça yazılmış kaynaklar arasında Rus Doğu bilimci, Türkolog ve çevirmen İ.V. Stebleva'nın *Ob odnom mifologičeskom personaje turetskoy volşebnoy skazki* (Türk Peri Masallarının Bir Mitolojik Karakteri Üzerine) (1986) makalesi ve benzer içerikli *Oçerki turetskoy mifologii. Po materiyalam turetskoy volşebnoy skazki* (Türk Peri Masalları Materyallerine Göre Türk Mitolojisi Denemeleri) (2002) adlı kitabında Bostancı Dede figürüne değinilmektedir.

Çalışmanın konusu olan Bostancı Dede karakteri yeterli derecede araştırılmadığı nedeniyle inceleme konusu olarak seçilmiştir. Yukarıda söz edilmiş kaynaklara dayanarak Bostancı Dede karakteri ve imajını oluşturan Bobo-Dehkon adlı pir (evliya) ele alınıp değerlendirilecektir. Bostancı Dede'ye has on tane ana özellik tespit edildikten sonra her özellik ayrı bir şekilde yorumlanmaktadır. Bunun dışında "Bostancı Dede" masalının içerik analizi de yapılmaktadır. Bahsi geçen masalda Şehzade, kaçırılmış kız,

kulübeye sarılmış yılan gibi diğer karakterler ve A. Aarne'nin masal kataloğuna göre ayrı tipe ait olan Gül-Sinan hikâyesi yer almasına rağmen masal "Bostancı Dede" adını almıştır. Buradan hareketle söz konusu karakterin masalın olay örgüsünü oluşturduğu ve diğer kahramanlardan daha önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

"Bostancı Dede" Masalı Üzerine Tahlil

Bostancı Dede kahramanın tarihî oluşumu, kökeni ile değişim süreçlerine bakılmadan önce aynı adı taşıyan masalı yapısı ve özellikleri açısından ele almakta fayda vardır. Geleneksel "bir varmış, bir yokmuş" ... Bir padişahın üç oğlu varmış" başlangıç formeliyle açılan masalda padişah ölürken oğullarını yanına çağırır ve kırk gün mezarını sıra ile beklemelerini ister. Memlekette ise kırk tane dev varmış, her yeni ölünün ciğerini mezardan çıkarıp yerlermiş. Halk masalına has üçlü bakışım kuralına göre üç oğul üç gece mezar başında kalır. İlk ikisi başarısızken üçüncü küçük şehzade kırk tane devle karşılaşmış onlardan ateş alır. Mezarın etrafına bismillah der bir halka çizer (Boratav, 2009: 223).

Şehzadenin babasının mezarında beklemesi, atalar kültü izlerini taşımakta ve anma merasimini hatırlatmaktadır. V. Y. Propp'a (2020: 351) göre "tarımcılığın gelmesiyle, soyun başında erkeğin durmasıyla ve mülkiyet ile verasetin ortaya çıkmasıyla birlikte ata erkek meydana gelmektedir. Bu şekilde kökenleri daha erken devirlerde de görülebilen ata/bağışçı ata figürü oluşmuştur". Halk masallarında üçüncü oğulun korkmaması ve babasının isteğini yerine getirmesi ise en küçük çocuğun miras alması geleneğine bağlıdır (İng. Ultimogeniture) (Meletinskiy, 2005: 140)

Söz konusu masaldaki üç oğulun mezarda beklemeleri epizodu, A. Aarne'nin "Masal Tipleri Kataloğu"na göre (1961: 188) ATU530 numaralı "Cam dağın üstünde bulunan prenses. Nöbet için Ödül" (The Princess on the Glass Mountain. Reward for the Vigil) ve H1416 numaralı "Korku imtihanı: bir gece mezar başında geçirmek" (Fear test: spending night by grave) tipleri olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz. Türk masalında tam cam dağ olmasa da Şehzade devlerin üstüne çıkıp kale içinde bulunan sarayın üst katlarına çıktığından yüksek bir yapı olarak düşünülebilir. Bazı dünya masallarında bunun yerine kule görülmektedir¹. Diğer dünya halk masallarında "Bostancı Dede" masalında da mevcut olan "ölmüş babanın mezarı beklenmesi isteği" ardından ödül olarak verilen atlar da genelde yaygın bir motiftir (Rus. "Sivko-Burko", Özbek. "Babanın İradesi" masalları gibidir). Türk masalında bahsi geçen motif görülmez, ama en cesur oğlunun babasının sözünü dinlemesi ve devleri yenmesi sonucunda istediğine ulaşması da bir ödül olarak kabul edilmesi mümkündür. Diğer iki oğul

¹ Giambattista Basile'nin kitabında yer alan (1634) İtalyan "Petrosinella", Charlotte-Rose de Caumont de La Force tarafından yazılmış Fransız "Persinetta" (1698), Grimm Kardeşleri'nin kalemine ait Alman "Rapunzel" (1812) masalı, "Sivka-Burka" (1872) adlı Rus halk masalında bahsi geçen motif bulunmaktadır.

herhangi bir maceraya atılmadığı halde en küçük Şehzadenin onlar için de sultanları kazandığı görülmektedir.

Eberhard-Boratav'ın *Türk Masallarının Tipleri* kataloğuna göre ise "Bostancı Dede" masalının devamında Şehzade ile sultanın bulunduğu kulübeye sarılan yılanın Şehzadenin Gül-Sinan hikâyesini öğrenmesini istemesi (1953: 238-239) ise Typ204 "Sinan Paşa'nın Hikâyesi" (Die Geschichte des Sinan Paşa) tipiyle uyum göstermektedir.

Yukarıda bahsedilmiş hususların dışında "kırk dev, kırk gün, kırk gece" gibi ritüelistik sayılar kullanılmaktadır. Şehzadenin kendini devlerden korumak amacıyla bismillah demesi ve halka çizmesi gibi unsurların halk büyüünden kalan ritüelin İslâm diniyle yan yana bulunmasını göstermektedir.

Masalın ortasında Şehzade, kaçırdığı kızı geri getirmek için Bostancı Dede'de olduğu gibi sihirli bir ata biner. Bostancı Dede'nin atının annesi olan bu at: "Eğer o Bostancı Dedeyi yedi kat gökten aşağı atmazsan sana analık hakkımı helal etmem" (Boratav, 2009: 228) der. Türk kültüründe gerek İslâm öncesi gerek sonrasında yedi sayısı da kutsal sayılar olarak önemli bir yere sahiptir. Eski Türk inanışlarına göre da gökyüzünün 3, 7 ya da 9 kat olduğuna inanılmaktaydı.

Bostancı Dede ile Bobo-Dehkon Arasındaki Bağlantı

Bostancı Dede'nin sadece olumlu ya da nötr vasıfları üzerinde durulursa söz konusu karakterin diğer Türk halkları arasındaki en yakın akrabasının Özbek **Bobo-Dehkon** olduğunu söylemek mümkündür. Özbek Türklerinde Bobo-i Dehkon biçimde de bilinen bu isim, Orta Asya'da yaşayan yerleşik İran halklarından ödünç alındığına işaret etmektedir. Bu figür İslâm pir panteonuna girmesi sebebiyle göçebe Kırgız, Kazak, yarım göçebe Türkmen ve Karakalpaklarda yaygınlık kazanmıştır² (Stebleva, 1986: 247).

İslâm öncesi döneme ait bu şahsiyet ilk olarak tarım koruyucusu nitelikleri taşımaktaydı, tarımla ilgili bazı merasimler de kendisine bağlıydı. Türklerin avcılık-toplayıcılık, hayvancılık ve tarım gibi üç ekonomik sistemin üç coğrafi şart (bozkırlar, dağlık-ormanlık bölge, iki nehir arası veya bol sulu düzenlik arazi) dâhilinde yapılanması kültürel bağlamda da bazı özelliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. O bakımdan kült karakterli uygulamalarda hayvancılıkla, avcılıkla bağlantılı öğeler bulunduğu gibi tarımla ilgili ritüeller de yer almış ve bu ekonomik yapıyla ilgili koruyucu ata/ atalar kültü şekillenmiştir (Bayat, 2012: 95).

² İ. Stebleva "pir kültü" ifadesini kullanmıştır. Sözlükte "ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse" anlamındaki Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Arpağuş, 2007: 272). Bu bağlamda "evliya kültü" de aynı anlama gelmektedir. Yeni bir dini kabul eden topluluklar, kabul etmiş olduğu bu dinsel olguları daha önceden sahip olduğu kültürel ve dinsel motifleri ekleyerek yeniden şekillendirmektedir. İşte bu oluşum "halk dindarlığı/popüler dindarlık/volk İslam" olarak ifade edilmektedir (Mardin, 1997: 151). Müslümanların dinî hayatında önemli rol üstlenen evliya kültü eski politeist geleneklerin etkisi altında gelişmiştir.

Orta Asya'da her zanaatın ve mesleğin kendi koruyucu piri vardı. Bobo-Dehkon da pir sayılmakla birlikte biraz farklı bir konuma sahiptir. Adı geçen pirin menkıbesi olmadığı, herhangi bir karakteristik özelliklerden yoksun olduğu, anlatılarda öbür karakterlerle muhatap olmadığı ve sonunda keramet göstermediği görülmektedir. Bobo-Dehkon diğer köylülerden farklı olmayan çalışkan biridir. Onu diğerlerden ayıran husus ise insanlara toprağı ekmeyi ve sürmeyi öğretmesidir (Snesarev, 1969: 220). Halk anlayışında genelde basit giysili dinç bir ihtiyar olarak tasavvur edilir, kimi zaman ise kuş şeklinde de düşünülür. Özbek ve Tacik köylüleri arasında tarlayı ilk süren ve ekim yapan kişi Bobo-Dehkon'un canlı temsili olarak algılanırdı. Karpuz, kavun ekildiğı, ağaçtan meyve toplandığı zaman, toprak sürülürken, hasat alınırken, ilk ekmek yendiğinde vs. Bobo-Dehkon'un adının anılması gerekirdi. Güney-Batı Türkmenlerinin adı geçen şahsiyete toprağın belli bir bölgesini de adadıkları bilinmektedir (Tokarev, 2008b: 146).

Özbeklerde, Türkmenlerde "**Baba-Dayhan**", Kırgızlarda "**Baba-Dıykan**", Kazaklarda "**Dikan-baba, Dikan-ata**", Karakalpak Türklerinde "**Diyhan Baba**" ve Taciklerde "**Bobo-i-Dehkon**" gibi adlar kullanılmaktadır³. Tacikçe-Rusça Sözlüğü'ne göre (2008: 106) köy anlamına gelen "deha"dan türemiş "dehkon" kelimesi, köylü / tarımcı biri manasına sahiptir. "Dehkan" kelimesi ancak Arap fethinden sonra söz edilmiş anlamlarına gelmeye başlamıştır. Bundan önce bu sözcük, feodalleşmekte olan aristokrasi temsilcileri için kullanılmaktaydı (Basilov, 1991: 13).

Bilim insanı V.N. Basilov, *Kult svyatih v islame* (İslâm'da Veliler Kültü) (1970: 13-14, 16) kitabında Bobo-Dehkon için tarım *patronu* kavramını kullanmış ve bu figürün erken tarımcılık kültüründen geldiğini ispatlarken mezarı Köhne Ürgenç (Türkmenistan) şehrinde bulunan **Divana-ı Burh** adlı başka bir veli hakkındaki efsanelere de başvurmuştur. Divana-Burh kırk gün, kırk gece boyunca tek ayak ya da bazı efsanelere göre ayaktaki büyük parmağının üzerinde durduktan sonra Allah'tan cehennemi yok etmesini istemiş. Allah ise kâfirler için ve Müslümanların din buyruklarını daha iyi bir şekilde yerine getirmeleri için cehennemin kalması gerektiğini dile getirmiş. Efsanenin çeşitli versiyonlarına bakılmaksızın ortak motif tek ayak üzerinde durulmasıdır. Böyle dururken insanın bitkiye benzediğı ve sihirli bir şekilde hasat üzerine etki sağlayabileceğı düşünülürdü. Yukarıda örnek olarak verilmiş efsane ve mit metinlerinde söz konusu tarımcılıkla ilgili arkaik merasim yankısını bulmuştur.

³ Doğı Türkistan Uygur Türkleri ile Orta Asya'daki İran grubuna giren nüfus arasında sıkı kültür ilişkisi bulunmaktaydı. Etno-kültürel yakınlık, ekonomik bağlantılar ve ortak iklim şartlarından Uygur Türkleri ile Orta Asya bölgesi halkları arasında takvim merasimleri açısından benzerlik mevcuttur. Fakat takvim merasimlerine has bazı özellikler Doğı ve Batı Türkistanlılarda farklı olarak tespit edilmiştir. Söz gelimi, Uygurlarda Orta Asya tarım koruyucusu Bobo-Dehkon'un izleri korunmamıştır. Yağmur, bulut, fırtına vs. gibi tabiat olaylarına bağı olağanüstü herhangi bir şahsiyet de kaydedilmemiştir. Uygurlar gerekli olduğu anda sadece Allah'a ve ölmüş ataların ruhlarına danışırlardı (Dorjiyeva, 2013: 14).

Velilerin adında kullanılan ve dede anlamına gelen “*bobo*” unsuru bahsi geçen figürün atalar kültürüne bağlı olduğuna işaret etmektedir. Orta Asya’nın her bölgesinde veliler için *ata* ve *bobo* terimleri kullanılmaktadır. Genelde velinin adına eklenmektedir. Örneğin Pavlan-ata, İsmamut-ata, Sultan-bobo, Ukaşa-ata vs. gibi isimler mevcuttur. Yaş olarak daha büyük olan insanlara yönelik *ata* ve *bobo* kelimelerinin yaygın bir şekilde kullanılması, kadim zamanlarda insanları birleştirmeyi sağlayan akrabalık terimleri sisteminin izleridir. Bu tür topluluklarda babanın bütün akrabaları “benim babalarım/atalarım”, dedenin bütün akrabaları “benim dedelerim/bobolarım” şeklinde algılanırdı. Atalar kültürü sayesinde akrabalık terimleri Müslüman velileri kültürüne geçip sağlam bir yer edinmiştir (Pankov, 2018: 57).

Mitlerde Bobo-Dehkon ilk saban icat etmekte, kazdığı su yoluna su gelmediği için ilk suvarma kanalını çekmektedir. Her iki durumda şeytanın yardımına başvurmaktadır. Bobo-Dehkon'un suvarma kanalını çekmesi şöyle anlatılmaktadır: “Bayram kıyafetini giyip eline pide alınca mutlu bir şekilde şeytanın yanından geçmiş. Herhangi bir şüphe duymayan şeytan “Bobo-Dehkon büyük ihtimal su yolunun dümdüz değil, ırmak gibi dolambaçlı olması gerektiğini anlamıştır” diye düşünmüş” (Basilov, 1991: 176). Bunun yanı sıra, ateş bulmayı ve metal aletleri yapmayı ilk öğrenen olması Bobo-Dehkon’un kültürel kahraman niteliklerine işaret etmektedir. Mitik metinlerde ve destanlarda tanrısal ya da yarı tanrısal menşeli kültürel kahramanın (İng. culture hero) görevi dünyayı değiştirmek, kaosu düzenlemek, insanlara farklı becerileri öğretip kazandırmaktır. Genelde dünya mitlerinde kültürel kahramanın ateş elde etmesi, ilk köprü inşa etmesi, av için gereken aletleri bulması ya da icat etmesi, sosyal düzen kurması gibi sıradan insanların hayatlarını etkileyen çeşitli eylemler yer almaktadır. İşlevleri bakımından ise demiurg’a yakındır (Kulturniy geroy, 2016: 321).

Özbek kültürü uzmanı, etnolog ve antropolog A. Aşirov (2011: 468), tarımcılığa ilişkin olan Bobo-Dehkon kültürü ile **Mitra** adlı Zerdüştlük Güneş Tanrısı arasında da bağlantı kurmaktadır. Bobo-Dehkon da Mitra gibi insanlara refah, bolluk vererek güneş batmadan önce ortaya çıkar ve tarımcılara yardım eder. İki şahsiyet beyaz giysili edepli bir ihtiyar olarak düşünülmüştür. Zerdüştlük mitolojisine göre Tanrı Mitra ellerinde altın değnek tutarken Bobo-Dehkon’un elinde ise asa vardır.

XIX. yüzyılda Bobo-Dehkon’un **Âdem (Âdem-ata)** ile özdeşleştirilmeye başlaması İslâm dininin oldukça geç etkisinin sonucundan meydana gelmiştir. Hazreti Âdem, ilk insan olması hasebiyle ziraatla uğraşır (Abdülkadiroğlu, 1992: 4). Kimi zaman ise **Hızır**’la özdeşleşmesi de söz konusudur, çünkü Hızır’ın bitki (bazen su) âlemine ait varlıkların bazı özelliklerini ödünç alması şüphesizdir (Snesarev, 1969: 219).

Bobo-Dehkon'a ilişkin anlayış ve merasimlerin İslâm'da korunan arkaik bir kült olmadığını, eski zamanlarda güçlü olan tarım ilahının kalıntısı olduğunu tahmin etmek mümkündür (Basilov, 1970: 13).

Bostancı Dede Karakteri

Bostancı Dede figürü olumsuz ve zarar verici hususları açısından ele alındığında 'alt mitoloji'ye ait bir karakter olduğu görülmektedir. Masalda Bostancı Dede kızı kaçıtır, “Şehzadenin terkisinden kızı kaptığı gibi atıyla birlikte havalanıp uçar” (Boratav, 2009: 226), aynı zamanda Şehzadeyi de uğraştırıp zarar vermeye çalışır, hatta “Şehzadeye temiz bir dayak atar”. V.Y. Propp (2020: 152) “herhangi bir nesnenin ya da insanın kaçırılması”nı “kötülük/zarar verme” kategorisi altında değerlendirmektedir. Alt mitoloji grubuna tanrısal statü olmayan, çeşitli ruhlar ve demonik varlıklar girmektedir. Adı geçen kavram XIX. yüzyılda Alman etnograf W. Mannhardt tarafından geliştirilmiştir. W.Wundt ise ‘bitki âlemi demonik varlıkları’nı tarımcılık kültü ile gelişmiş tanrılar kültü arasında yer alan geçici bir aşama olarak değerlendirmiştir. Demonik varlıkların insan hayatına karıştığı, onlarla karşılaştığı, insanlara dönüştüğünden vs. dünya yaratılışı zamanına ait mitolojik zamanlarda kendilerini gösteren karakterlerden daha çok önem taşıdığını söylemek mümkündür (Tokarev, 2008a: 724).

Kötü veya kara iyeler kategorisine giren demonolojik varlıklar Türk mitolojisinde yaygın bir özellik kazanmıştır. İlkel mitolojik varlıklar tanrısal özellik veya ilah statüsü olmayan mitolojik varlıklar olup iyilik kavramının aksi kutbunda yer almaktadır. Doğa güçleriyle bağlantılı olan demonik varlık ve karakterler zamanla antropomorflaştırılır ve hatta sağlığında kötülük yapan insanların üzerine geçirilir. Ananevi olarak bu tür karakterler, kabul edilmiş dinlerin ve dinî sistemlerin etkisiyle yeni şekil almıştır (Bayat, 2012: 277). Alt mitoloji kahramanları genelde masal, memorat gibi folklor ürünlerinde görülmektedir.

Masala dayanarak Bostancı-Dede’ye ilişkin özellikler şu şekilde sıralanabilir (Stebleva, 1986: 246-247):

1. Bostancı dede, yüzü tüyle kaplı bir ihtiyardır.
2. Masal kahramanlarının önüne uyuz atla çıkmaktadır, yani acınası bir dış görünüme sahiptir.
3. Güzel kızlara karşı ilgisi vardır.
4. İnsan sesiyle konuşan mucizevi kanatlı atı mevcuttur.
5. Havada, gök üzerinde hareket edebilir.
6. Kuşlarla bağlantısı vardır, bulunduğu yerle ilgili kartalın haberi vardır.
7. Sürekli bostanında / bahçesinde çalışmaktadır.
8. Kaçırıldığı kızın etrafını mücevherler değil, çeşitli meyveler dolu tepsilerle sarmaktadır.
9. Bostancı-Dede’nin ölümünün sebebi kendi mucizevi atıdır.

10. Bostancı-Dede'nin sihirli güçlerinin sınırlı olduğu ve kendi atı üzerinde tamamen hâkimiyetinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Bostancı Dede “uyuz bir ata binmiş, sakalı bıyığına karışmış” (özellik 1) bir adamdır. Bu niteliğin bir yandan Hızır'ın dış görünüşüyle ilişkili, diğer yandan ise bereket sembolü olabildiği tahmin edilmektedir. Yukarıda tespit edildiğine göre Orta Asya anlayışlarında Bobo-Dehkon kimi zaman Hızır ya da Âdem'le bile özdeşleştirilmiştir. Çelebi'nin (1998: 406) “bazı şarkiyatçılar tarafından Hızır kültünün arkasında bir takım ilkel dinlerde rastlanan bitki tanrısının bulunduğu iddia edilmişse de aslında İslâm'daki Hızır telakkisinin bu inançla hiçbir ilgisi yoktur” diye bilgi vermesine rağmen “Türk halk edebiyatında ve tasavvuf muhitinde ölümsüzlük şerbeti (ab-ı hayat) içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğu düşünülen, her zaman ve mekânda, umulmadık anlarda, farklı kişiliklerde ortaya çıkarak insanlara yardım eden, bolluk ve bereket getirdiğine inanılan mitolojik şahsiyet” olarak karşımıza çıkmaktadır (Döğüş, 2015: 78). Hızır / Hıdır kelimesi ise etimolojik olarak “yeşil, yeşilliği çok olan yer” anlamını taşımaktadır. Zamanla oluşan Hidrellez geleneği doğayla barışık olma ve onlardan yararlanma dileğine dayanmaktadır. Bolluk-bereket, doğanın yeniden doğması ve canlanması, bitkilerin yeşermesini, hayvanların üremesini, insanların kuvvetlenmesinin sağlaması gibi Hızır'a yüklenen özellikler arasındadır (URL-1). Bunun yanı sıra, İ.V. Stebleva (1986: 251) ilgili konu hakkında şunu dile getirmektedir:

“Müslüman olmuş Selçuklu Türkleri XI. yüzyılda Anadolu'ya geldiklerinde oralarda Hint-Avrupa olan ve olmayan halkların karmaşık mitolojik anlayışlarına rastlamışlardı. İran etkisi altında kalan Türk masal karakteri Bostancı Dede'de, Anadolu menşeli⁴ ve bolluk düşüncesine ilişkin bir ya da birkaç ilahî varlıkla ilgili anlayışların değişikliklere uğradığı ve vücut bulduğu görülmektedir”.

Monoteist İslâm dini bu topraklarda mevcut olan mitolojik varlıklara ve tarımcılık, bitki ile bolluk tanrılarına güçlü bir etki sağlamıştır. Türk kültürü gelince söz konusu varlık(lar) daha düşük seviyeye indirilip, Bobo-Dehkon gibi veli olarak değil, daha çok demonik (şeytanî) biri olarak algılanmaya başlanmıştır (Stebleva, 1986: 251-252). Bu bağlamda Bostancı-Dede'nin yüzünün tüylü olması, alt mitoloji kategorisine ait çoğu varlığa has bir nitelik olduğu söylenebilir. Türk mitolojik anlayışında ev iyesi, orman iyesi (Ağaç kişi) ya da Erlik, Albastı gibi kötü ruhların saçlarının var olması ve dağınık olması gibi özellikler vurgulanmaktadır.

Bostancı Dede bir gariban kılığına girip ilk olarak masalın ana karakterini maceraya sürüklemek için uyuz atın üzerine çıkmaktadır (özellik 2). İkincisi Yunan mitolojisi başta olmak üzere bazı dünya mitolojilerinde ve halk masallarında bolluk, bitki âlemi tanrıları keçiye biner ya da keçi ile özdeşleştirilir. Bostancı Dede kanaatimizce senkretik bir karakter olduğu

⁴ Burada yazar, “Anadolu menşeli” kavramı altında Anadolu uygarlıklarını kastetmektedir.

için Küçük Asya'dan kalan bu izin yerine zamanla atın üzerine binmesi özelliği ödünç alabildiği düşünülmektedir.

“Bostancı Dede” masalında üç atın rengi açık bir şekilde belirtilmektedir. Büyük Şehzadenin *al* bir ata, ortanca Şehzadenin *kır* bir ata, küçük Şehzadenin ise *ak* bir ata bindiği anlatılmaktadır. Masalda üç rengin mevcut olması ve ana karakter olan Şehzadenin tam ak ata binmesi tesadüf değildir. Söz gelimi, Buryatlarda Ule diyarının hükümdarı Nagad-Sagan-Zorin beyaz toynaklı beyaz atın sahibi olarak betimlenir. Yakut mitlerinden birinde Ejder, kahramanın ‘kuş gibi gümüş kanatlı bembeyaz at’ın üzerine binmesini ister. Yunanlıların da sadece ak atları kurban olarak sundukları bilinmektedir (Propp, 2020: 381). Atın ak olması hayvanın öbür dünya ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. M. Sodzawiczny (2003: 31) “şehzade dünyalar arasında yolculuğa çıkmakla, beyaz bir ata binmekle, yolculuğu sırasında birçok yardımcı ruhlara, karakterlere rastlamakla şamanı hatırlatmaktadır. Bu bağlamda “Bostancı Dede” masalı, şaman nitelikli iki kahraman arasındaki bir savaş olarak da düşünülebilir” diye dile getirmektedir. Fakat Türk dünyasına ait olmayan halk masallarında da kanatlı atla ilgili tamamen aynı epizotlar bulunmuştur (“İvan Çaroğlu ile Marya Morevna”, “İvan Çaroğlu ile Güzel Yelena Hakkında”). Bu doğrultuda Rus masalındaki İvan’ın kanatlı ata binmesini ve Bostancı Dede gibi zarar vermeye çalışan karakterle mücadele etmesini Şamanizm’den gelen motifler olarak değerlendirmek yanlış olur. Dolayısıyla “Bostancı Dede” masalındaki de söz konusu epizot Şamanizm inançlarına bağlı değildir.

Bu bilgiler ışığında Bostancı Dede’nin “insan sesiyle konuşan mucizevi kanatlı atın sahibi olması, havada ve gök üzerinde hareket edebilmesi” (özellik 4, 5) gibi maddelere bakmakta fayda vardır. Orman hayvanlarına kıyasla at insanların hayatına daha geç bir dönemde girmiştir. İnsanların ekonomik hayat biçimi değiştikçe folklor ürünlerinde de önceden daha ağır basan kuş ile yeni gelen at imajlarında net bir sınır hemen kurulamamıştır. Atın kuş olarak adlandırılmasıyla eski kelimenin yeni imaj üzerine aktarılması gerçekleşmektedir (Propp, 2020: 373). Dolayısıyla kanaatimizce Türk halk masalındaki olumsuz bir karakterin kanatlı ata binmesi, Şamanizm etkisiyle gelişen bir motif olarak değerlendirmemek gerekir.

Bostancı Dede’nin güzel kızlara karşı ilgisi olması (özellik 3) ise çoğu halk masalında olumsuz karakterlerde görülen bir özelliktir. Genç kızları götürün, evlenmek isteyenler arasında Derviş, İğci gibi karakterler yer alabilir. Söz gelimi “Papağan” adlı masalda (Boratav, 2014) Derviş “benim dünya, ahiret evladım olur musun?” diye sorarak tıpkı Bostancı Dede gibi kızı atının terkisine bindirir. İğci Baba ise kızları kandırarak dağ başındaki evine götürüp “sen artık benim kızımsın” der (Alangu, 2010). Masal geleneğinde kız/kadın kaçırma motifi yaygınlardan biridir. Kaçırma olayını masalın gelişmesini sağlayan ana eksiklik olarak değerlendirmek mümkündür. “Bostancı Dede” masalının devamında da Şehzade kızı geri getirmek için çeşitli zorluklarla ve görevlerle karşılaşmak zorunda

kalmaktadır. İşlev açısından değil, motif olarak bakılacak olursa dünya mitlerinde yer alan en arkaik motiflerden biri karşımıza çıktığı görülecektir. Yunan mitolojisinde bilinen Persephone'nin (Kora) kaçırılması üzerine çalışan L. Malten (1909) adı geçen motifin insanları ölüm tarafından kaçırılması anlayışından ortaya çıktığını dile getirmektedir. Bu bağlamda V. Propp da "Masalın Biçimbilimi" adlı kitabında (2020: 622) "kızların ejderha tarafından kaçırılması, kartal üzerinde uzun yolculuk yapması, başka dünyada/diyarda bulunması" gibi motifler halk masalında ölümle ilgili anlayışların yankısı olarak görmektedir. "Bostancı Dede" masalında ise bu üç motif yer almaktadır. Dolayısıyla "kaçırma" olayı; mitolojik unsurlar açısından arkaik anlayışın bakiyesi olarak, ana karakteri kız olan masallar için kızın erginlenmesi sürecinin bir parçası olarak, işlevsellik açısından ise kahramanın tamamlaması gereken bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Bostancı Dede'ye ait başka özelliklerden biri karakterin kuşlarla bağlantısı olması ve bulunduğu yerle ilgili sadece kartalın haberi olmasıdır (özellik 6, 9). İ. Stebleva (1986: 251), şarapçılık ve bolluk tanrısı Dionysos'un sembolü kartal olduğunu dile getirerek söz konusu özelliğin Bostancı Dede figüründe yankısını bulduğunu ileri sürmektedir. İlgi çekicidir ki L.Y. Schtenberg de (1925: 720) *Sibirya Halklarında Kartal Kültü* adlı monografisinde Yakut Türkleri arasında tespit edilen kartalın özelliklerinden biri için 'doğa dirilticisi, Yakut *Dionysos'u* diye ifade kullanmaktadır. 1894-1896 yılları arasında Saha Cumhuriyeti'nde V.M. İonova tarafından (1913: 1) *Pesn' o nastuplenii goda* (Yılın Gelmesi Hakkında Bir Şarkı) olarak adlandırılan materyal toplanmıştır. Bu şarkıya göre "kartalın gelmesiyle eski yıl biter ve yeni yıl başlar. Kartal üç defa taş kadar sert, sivri gagasının bacağına sürtünmesinden dolayı acımasız ayazlar bozulup geri çekilmiş; o, üç defa ötünce ormanın yüksek ağaçlarının kırağı dökülmüş; altı defa ses çıkarınca güneş yükselmiş ve güney rüzgârı ortaya çıkmış; donmuş olan her şey erimiş olup dereler akmaya başlamış". Yer alan ifadelerden kartalın kendi güçleriyle tabiatı tekrar canlandırabildiği anlaşılmaktadır. Çocuk sahibi olamayan kadınların da dua ederek kartala isteklerini gönderdikleri bilinmektedir. Bu şekilde istenen ve doğan çocuklar "kartaldan doğmuş olanlar" sayılmıştır. Bahsi geçen bilgiler ışığında Bostancı Dede masalında kartalın işlevinin de bolluk, verimlilik gibi kavramlarla ilişkili olduğu sonucuna varılabilir. Şamanizm etkisi açısından da bakılacak olursa kartalın en mühim kuşlardan biri olduğu görülecektir. Orta Asya ve Sibirya Şamanizm'indeki kartal, en yüksek ruhları taşıyan hayvan ve Tanrının bir elçisi gibi sayılırdı (Ögel, 2010: 47, 86). Kartalın kutsiyeti onun Tanrı'ya en fazla yaklaşan kuş olması ve hatta Tanrı'nın elçisi veya sembolü olarak telakki edilmesi yanında, kartalın bazı boyların ve Şamanların atası olduğu düşüncesinden de kaynaklanmaktadır (Güven, 2014: 299).

Bostancı Dede'nin sürekli bostanında/bahçesinde çalışması ve kaçırdığı kızın etrafını mücevherler değil, çeşitli meyveler dolu tepsilerle

sarması (özellik 7, 8) gibi hususlar bize tekrar tarımcılıkla/ verimlilikle bağlantısına işaret etmektedir.

“Bostancı Dede” Masalıyla Benzerlikleri Taşıyan Masallar

1860 yılında İ.A. Hudyakov tarafından hazırlanan *Velikorusskiye skazki* adlı masal kitabında “İvan Çaroğlu ile Marya Morevna” (İvan Tsareviç i Marya Morevna, №20) masalı “Bostancı Dede” masalıyla benzer epizotları içermektedir. Kısaca masalın özeti şöyledir: Evvel zaman içinde çar ile çariçe varmış, onların üç kızı ve bir oğlu varmış. Bir gün çocuklar bahçeye çıktıklarında fırtına kızları teker teker alıp götürür. Üç yıl sonra kalan erkek kardeş dünyayı gezmek ve Marya Morevna adlı güzel bir kızı istemek için yola koyulur. Sonra dikkatimizi çeken bir epizot karşımıza çıkmaktadır: İvan yolda gariban bir ihtiyara rastlanır, ihtiyar ise “Affet beni İvan, küçük (ardında ortanca ve büyük) kız kardeşini ben kaçırdım” diye itiraf eder. İvan kız kardeşini görmek isteyince ihtiyar kara bir kuzguna dönüşüp sırtına delikanlıyı bindirip götürür. Kaçırılan büyük, ortanca ve küçük kız kardeşini sırasıyla ziyaret ettikten sonra Marya Morevna’ya doğru gider. Kızla mutlu bir şekilde beraber yaşamaya başladıktan kısa bir müddet sonra İvan girmemesi gereken odayı açtığı için oradaki Ejder’i serbest bırakır. Ejder (Zmey) kızı kaçıır. Devamında, Bostancı Dede masalındaki Şehzade gibi İvan da kaçırılmış kızı geri alır, Ejder ise bunu öğrenince dönüp, gençlere yetişir ve kızı tekrar kaçıır. Bu eylem iki defa gerçekleşir. Bostancı Dede’de de aynı görülmektedir. Üçüncü defa İvan kraldan yaşlı, dikkat çekmeyen bir kısrak ister. Boratav’ın derlediği masalda (2007: 228) da “Şehzade bu atla uğraşırken öteki seyisler onunla alay ederek: Bundan başka bakacak at bulamadın mı” ifadelerinden ilk başta atın çok güçlü ya da görkemli olmadığı anlaşılmaktadır. Rus masalında İvan atı üç gün besledikten sonra atın kanatları çıkar, sevgilisini üçüncü defa elde etmek için ona biner. Sevgilileri yakalamak için Ejder’in tekrar bindiği kanatlı at İvan’ın bindiği ata seslenir: “Bekle anam, bekle kısrak anam!”. Anne at ise buna “oğlum benden daha gençsin, daha yavaş ve yere yakın uçmalısın” dediğinde Ejder’in bindiği at onu üstünden fırlatıp attığında Ejder yere düşüp yüzlerce parçaya ayrılır. Türk masalında da Şehzade Bostancı Dede’nin atının annesi olan bir ata biner, “bunun üzerine at yükselir de silkiniverir, Bostancı Dede üstünden atar. Adamcağız yere düşünce bin parça olur” diye yazmaktadır.

Bununla birlikte yukarıda söz edilmiş Rus masalında ve benzer epizotları içeren “Pro İvana Tsareviça i Yelenu Prekrasnuyu” (İvan Çaroğlu ile Güzel Yelena Hakkında) adlı başka bir masalda kız kaçırıldıktan sonra zaman dilimiyle ilgili bilgi verildiği görülmektedir. Örneğin, Ejder kızın olmadığını fark edince atına nereye gittiğini sorar. At ise İvan Çaroğlu ile beraber gittiğini cevap verir. Ejder onları bulmak için ne yapılması gerektiğini sorduğunda at “Çavdar ek, büyünce onu biç, öğüt; bundan malt hazırla. Biz bira bol bol içtikten sonra onları yakalarız» diye cevap verir. Bazı varyanlarda «bu zamanda arpa ekilir, yetişmesi beklenir, biçilir, ondan un yapılır, ondan sonra beş fırın ekmek pişirilir, bolca da yenilir. Ancak bundan

sonra peşlerine düşelim» diye ifadeler geçmektedir (Afanasyev, 1984). Türk masalında da kızın kaçırılmasıyla ilgili haberi at verir.

Bilim insanı B.A. Rıbakov (1987: 323) esir kızın dışarıda, yani onu kaçırmanın yanında olamadığı zaman diliminin tarım çalışmalarının süresine göre belirlendiğinden bahsetmektedir. Örnek olarak verilmiş masalarda detaylı bir şekilde eski tarımcı insanların bahardan güne kadar yıllık döngüsü gösterilmiş; hatta arpa, buğday gibi ilk tarımcıların en eski tahıllarından söz edilmiştir. “Bostancı Dede” masalında zaman/dönemle ilgili o kadar ayrıntılı bilgi bulunmamakta, sadece Bostancı Dede’nin dediği “gidedursunlar” ve “bir zaman sonra ata biner” diye ifadeler geçmektedir. Ama karşılaştırılmalı yöntem vasıtasıyla tamamen aynı epizotları ve motifi içeren Rus masallarındaki tarımcılıkla ilgili bilgilerin mevcut olması “Bostancı Dede” masalında da bunların zamanla yok olmadığını ya da eklenmediğini düşündürmektedir. Bu açıdan da Bostancı Dede figürünün ve masalda yaptıkları tekrar tarımcılıkla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç

Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* kitabında yer alan “Bostancı Dede” adlı Türk halk masalı aynı ismi taşıyan masal karakteri yer almaktadır. Yapılmış araştırmaya dayanarak Bostancı Dede'nin senkretik, karmaşık ve uzun zamandır oluşan bir karakter olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu karakterin masalda vermeye çalıştığı zarar ve olumsuz özelliklerine bakılmaksız menşei ve oluşum açısından Orta Asya'da bilinen Bobo-Dehkon adlı veliyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Türk ve Tacik halkları arasında Baba-dayhan, Baba-dıykan, Dikan-baba, Dikan-ata, Diyhan Baba, Bobo-i-Dehkon gibi çeşitli isimler altında bilinen bu İslâm öncesi şahıs tarımcılık koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Adında yer alan “bobo” kelimesinden de atalar kültürüne bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bobo-Dehkon'nun veli olarak kabul edilmesi Arapların Orta Asya'yı fethetmesinden sonra İslâm'a geçen ve veli kültü içinde kalan arkaik zamanlarda tarımla ilgili güçlü bir varlığın kültürünün bakiyesi olarak değerlendirilmektedir. Bobo-Dehkon'un ilk saban yaptığı ve kanal kazıdığı için kültürel kahraman niteliklerini de taşımaktadır. XIX. yüzyılda Bobo-Dehkon, Âdem ve Hızır ile özdeşleştirilmeye başlamıştır.

Selçuklu Türkleri Anadolu'ya geldiklerinde karmaşık imajlarla karşılaşmışlardır. Monoteist İslâm dininin bu topraklarda mevcut olan tabiat güçleri tanrılarına ilişkin anlayışları etkilediği gerekçesiyle bitkiler âlemi, bolluk ve verimlilik tanrıları unutulmuş Bostancı Dede imajında vücut bulmuşlardı. Güçlü İslâm dini ona demonik vasıfları kazandırıp daha düşük bir seviyeye indirmiştir. Bostancı Dede, kitonik⁵ özellikleri olan olumsuz antropomorfik bir varlık olmuştur. Negatif nitelikler bakımından Bostancı-Dede alt mitoloji kategorisine ait bir karakterdir. “Yüzü tüyle kaplı bir

⁵ Kitonik, Yunanca χθών “toprak, yer” kelimesinden türemiş “yer altına ait, yer altındaki dünyaya ilişkin” anlamına gelen bir sıfattır.

ihtiyar” betimlenmesi söz konusu karakterin bir yandan demonik varlıklar ve iyelerle benzerliğine, diğer yandan ise berekete işaret etmektedir. “Sürekli bostanda çalışması, kaçırdığı kızın etrafına mücevherler yerine farklı meyveleri vermesi” gibi özellikler de bolluk ve tarımcılıkla bağlantısını vurgulayanlardandır.

Birkaç Rus halk masalında “Bostancı Dede” masalıyla paralellik gösteren tamamen aynı epizotlar tespit edilmiştir. Rus masallarında Bostancı Dede yerinde Ejder (Zmey) veya Koşey gibi diğer olumsuz karakterler tarafından kız kaçırlır. Türk masalında Şehzadenin yaptığı gibi iki defa İvan-Çaroğlu sevgilisini geri getirir. Üçüncü defa ancak ilk bakışta zayıf bir kısırağa binince rakibini yere düşürmeyi başarır. Bostancı Dede / Ejder /Koşey yere düştüğünde bin parça olur. Bu bağlamda buradaki kanatlı atı Şamanizm’den kalan bir motif olarak değerlendirmeyi doğru bulmamaktayız. İnsanların ekonomik hayatlarının değişmesi sonucunda ortaya çıkan kanatlı at figürü farklı kültür ve mitolojilerde yer almıştır.

Tıpkı “Bostancı Dede” masalındaki gibi Rus halk masallarında yer alan “kızın kaçırlması ve geri elde edilmesi” epizotlarında kızın ne kadar süre esaret dışında kalabildiğine ilişkin bilgi detaylı bir şekilde verilmektedir. Söz konusu tariflere göre tarımcılıkla ilgili çalışmaların yapıldığı sürece kız İvan’ın yanında kalabilir. Bundan hareketle masalın bu kısmının tarımcılığa ve Yunan “Persephone’nin kaçırlması” mitine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Türk masalında zamanla ilgili bilgi verilmemektedir. Ama bu epizotlar bakımından masallar arasında o kadar benzerlik mevcut olduğuna göre “Bostancı Dede” masalında da söz konusu betimlemelerin zamanla unutulduğu ya da eklenmediği tahmin edilebilmektedir. Söz konusu betimlemeler kullanılmamış olsa da bu açıdan da tekrar tarım, verimlilik gibi kavramlarla bağlantı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Abdülkadiroğlu, A. (1992). Meslek pîrleri ve testerecilerin pîri. *Milli Folklor*, Bahar 13. 4-6.
- Afanasyev, A.N. (1984). *Narodniye russkiye skazki*. T. I, №154. Moskova.
- Alangu, T. (2010). *Billur köşk masalları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arpağuş, S. (2007). Pîr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, 272-273, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aşirov, A.A. (2011). *Uzbeki*. Moskova: Nauka.
- Basilov, V.N. (1970). *Kult svyatih v islame*. Moskova: Mısl.
- Basilov, V.N. (1991). *Mifi narodov mira*. T. I, Moskova: Sovetskaya entsiklopediya.
- Bayat, F. (2012). *Türk mitolojik sistemi 2*. 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, P.N. (2009). *Zaman zaman içinde*. 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, P.N. (2014). *Az gittik uz gittik*. 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

- Çelebi, İ. (1998). Hızır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, 406-409, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dorjiyeva, D. (2013). Kalendarniye prazdniki i obıçayı uygurov v kontekste obryadovoy kulturu narodov Tsentralnoy Azii. *Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uçyonoy stepeni kandidata istoričeskih nauk*. İnstitut etnologii i antropologii im. N.N.Mikluho-Maklaya RAN.
- Döğüş, S. (2015). Anadolu'da Hızır-İlyas kültü ve Hidrellez geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74, 77-100.
- Eberhard, W. - Boratav, P.N. (1953). *Typen Türkische volkmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Günay, U. (1983). Türk masallarında geleneksel ve efsanevi yaratıklar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-46.
- Güven, M. (2014). Türk halk oyunlarında kartal figürü. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51(1), 285-302.
- İonova, V.M. (1913). Orel po vozzreniyam yakutov. *Sbornik müzeye antropologii i etnografii*. Sankt-Petersburg: Tipografiya İmpretorskoy Akademii Nauk.
- Kulturniy geroy (2010). *Bol'shaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, T. 16, 321, Moskova.
- Malten L.(1909). Der Raub der Kore. *Archiv für Religionswissenschaft*, 285-312, Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubne.
- Mardin, Ş. (1997). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meletinskiy, Ye. M. (2005). *Geroy volşebnoy skazki*. Moskova-Sankt-Petersburg: Akademiya İssledovaniy Kulturu.
- Noviy Taciksko-russkiy slovar*. (2008). Sostavitel Y. Kalontarov. Duşanbe.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi I*. 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pankov, İ.A. (2018). *Kult Yusufa Hamadani v Tsentralnoaziatskim islame kak sotsiokulturniy fenomen*. Dissertatsiya na soiskaniye uçyonoy stepeni kandidata istoričeskih nauk. Sankt-Petersburg.
- Propp, V.Y. (2020). *Morfologiya volşebnoy skazki. İstoričeskiye korni volşebnoy skazki*. Moskova: Kolibri.
- Rıbakov, B. A. (1987). *Yazıçestvo drevney Rusi*. Moskova: Nauka.
- Schternberg, L.Y. (1925). Kult orla u sibirskih narodov. Etüd po sravnitelnomu folkloru. *Sbornik Müzeye Antropologii i Etnografii*, 717-740, Leningrad.
- Snesarev, G.P. (1969). *Reliktı domusulmanskih verovaniy i obryadov u uzbekov Horezma*. Moskova: Nauka.
- Sodzawiczny, M. (2003). *Türkiye masallarında şamanizm öğeleri*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.
- Stebleva, İ.V. (1986). Ob odnom mifologičeskom personaje turetskoy volşebnoy skazki. *Turcologica*. 244-252, Leningrad: Nauka.
- Stebleva, İ.V. (2002). *Oçerki turetskoy mifologii. Po materiyalam turetskoy volşebnoy skazki*. Moskova: Vostoçnaya literatura RAN.
- Tokarev, S. A. (2008a). Nizşaya mifologiya. *Mifi Narodov Mira. Entsiklopediya*, 724-725, Moskova: Elektronnoye İzdaniye.

Tokarev, S. A. (2008b). Bobo-Dehkon, *Mıfı Narodov Mira. Entsiklopediya*, 146, Moskova: Elektronnoye İzdaniye.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: Artun, E. Türk halk kültüründe Hıdrellez. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pdf (Erişim: 19.01.2024).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.